RESEARCH FOCUS
xalqaro ilmiy jurnali
hamkorligida

DOI
10.66073/ReFocus-Conf/0910210

QR-kod maqolaning DOI sahifasini ochadi

SAHIFALAR 1029–1032
TIL Qoraqalpoq

IQTIBOS UCHUN
S.K.Nzanova, U.N.Bekmuratova. X.Dawletnazarovtıń "Álwidaǵ muhabbat, álwidaǵ..." poemasında troplardıń qollanılıwı // «O‘zbekiston olima ayollarining mamlakat taraqqiyotiga qo‘shayotgan hissasi» mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari (Nukus, 2026-yil 9–10-oktyabr). – Nukus, 2026. – B. 1029–1032. – DOI: https://doi.org/10.66073/ReFocus-Conf/0910210

X.DAWLETNAZAROVTÍŃ "ÁLWIDAǴ MUHABBAT, ÁLWIDAǴ..." POEMASÍNDA TROPLARDÍŃ QOLLANÍLÍWÍ

S.K.Nzanova
U.N.Bekmuratova
(Qaraqalpaq mámleketlik universiteti)

Annotatsiya: Ushbu maqolada Qoraqalpoq shoiri, qissaxon va jurnalist X.Dawletnazarovning asaridagi badiiy vositalar ko‘rib chiqildi. Ulardan o‘xshatish, metafora, metonimiya kabi badiiy vositalar turlariga to‘xtab o‘tildi va misollar keltirildi.

Kalit so'z: poema, o'xshatish, metafora, metonimiya

Annotaciya: Bul maqalada qaraqalpaq xalıq shayırı, qıssaxan hám jurnalist X.Dawletnazarovtıń shıǵarmasındaǵı kórkemlew quralları úyrenip shıǵıldı. Olardan teńew, metafora, metonimiya sıyaqlı kórkemlew qurallarınıń túrlerine toqtap ótildi hám mısallar keltirildi.

Gilt sózler: poema, teńew, metafora, metonimiya.

Аннотация: В данной статье рассматриваются художественные средства, используемые в произведениях каракалпакского поэта, сказителя и журналиста Х. Давлетназарова. В частности, рассматриваются такие виды художественных средств, как сравнение, метафора и метонимия, а также приводятся соответствующие примеры.

Ключевые слова: поэма, сравнение, метафора, метонимия.

Abstract: This article examines the literary devices used in the works of the Karakalpak poet, storyteller, and journalist Kh. Dawletnazarov. It specifically focuses on types of literary devices such as simile, metaphor, and metonymy, providing relevant examples.

Keywords: poem, simile, metaphor, metonymy.

Ádebiy shıǵarmalarda belgili bir dáwirge tán jámiyetlik hádiyseler, adamlar arasındaǵı qatnasıqlar, turmıs tárizi hám ruwxıy qádiriyatlar kórkem obrazlar arqalı sáwlelenedi. Sol sebepli ádebiyat belgili bir xalıqtıń tariyxın, mádeniyatın hám milliy ózgesheliklerin úyreniwde de áhmiyetli derek bolıp tabıladı. Ádebiyattıń jámiyettegi ornı onıń adam hám jámiyet turmısın kórkem sáwlelendiriwi, milliy-mádeniy miyrastı saqlawı hám insannıń ruwxıy dúnyasın bayıtıwı menen belgilenedi. Sol sebepli belgili bir shayır yamasa jazıwshınıń shıǵarmaların izertlew tek onıń jeke dóretiwshiligin emes, al sol dáwirdegi ádebiy-kórkem oylawdıń ózgesheliklerin de ashıwǵa múmkinshilik beredi.

Ádette kórkem shıǵarmanıń tili óziniń kórkemligi, obrazlıǵı, tásirliligi menen ajıralıp turadı. Kórkem shıǵarma quramında tildegi derlik barlıq birlikler belgili bir stillik maqsetlerde jumsalıp, shıǵarma tiliniń bay, tásirli bolıwına, oqıwshıǵa estetikalıq jaqtan tásir kórsetiwine xızmet etedi. Demek, hárqanday kórkem shıǵarmanıń qunıńıń joqarı bolıwı kórkem sóz sheberiniń tillik qurallardan óz orınlı ornında sheberlik penen qollanılıwında kórinedi.

Xalqımızdıń ruwxıy dúnyasın bayıtıwda ádebiyattıń ornı girewli, sonday-aq, jazıwshı hám shayırlardıń ómirin, miynet jolın ósip kiyatırǵan jas áwladlarǵa tanıstırıp, úyretip barıw búgingi kúnniń eń áhmiyetli wazıypalarınan esaplanadı. Mine usınday dóretiwshilik jolı menen ádebiyat iqlasbentleriniń júreginen orın alıp kiyatırǵan shayır, qıssaxan hám jurnalist X.Dawletnazarov bolıp tabıladı.

X.Dawletnazarovtıń "Álwidaǵ muhabbat, álwidaǵ..." nasrıy poeması eski hám jańa, hesh góneriwdi bilmeytuǵın, qartayıwdı sezinbeytuǵın muhabbat teması eń baslı baǵdar bolıp tabıladı. Poemada bas qaharmannıń ishki dúnyası, muhabbatınan ayrılıp atırǵandaǵı jan azabı, ókinishi hám sonıń menen birge óz súyiklisine baxıt tilep, onıń menen xoshlasıwı ana tilimizdiń keń múmkinshiliklerinen sheber paydalanǵan halda kórsetiledi. Haqıyqatında da shayır poemanı tásirli etip dóretken, hátte oqıǵan waqıtları insanda basqasha sezim oyatadı. Sonlıqtan da, maqalada poemada stillik maqsetlerde keń qollanılǵan ayırım teńewler, metafora hám metonimiya haqqında sóz etpekshimiz.

Poemada shayır teńewlerden sheberlik penen paydalana alǵan. Teńewler áyyemgi zamanlardan beri awızeki hám jazba ádebiyatta qollanılıp kiyatırǵan súwretlew qurallarınıń bir túri [2]. Teńew – eki yamasa birneshe predmet, qubılıs, háreket yamasa túsinikti olardaǵı ulıwmalıq belgi tiykarında obrazlı túrde salıstırıwǵa qurılǵan kórkemlew quralı. Teńewde, ádette, salıstırılıp atırǵan obyektiń ózi hám onıń menen salıstırılatuǵın obraz anıq beriledi. Sol sebepli teńew súwretlenip atırǵan predmettiń yamasa qubılıstıń belgili bir qásiyetin ayqınlastırıw, onı oqıwshıǵa obrazlı hám tásirli túrde jetkeriw xızmetin atqaradı. Mısalı, *Eh, "Tentek!" "Tentek!". Sennen qansha suwlar aqqan? Sennen qansha úmit hám ármanlar aqqan? Sennen suw emes, nur aqqan, ómir aqqan. Qanshadan-qansha ul-qızlardıń shoq balalıǵın, shalqıǵan ǵoshshaqlıǵın, hasa tayantqan ǵarrilıǵın kórgensiz. Men de kózimdi aship, esimdi bilgeli óziǵdi-mexriban* ***Anajanimday****, ǵamxor* ***Ákejanimday*** *tanıdım. Birge tuwılıp, birge oynap ósken qádirdan* ***dostımday*** *hám ahıw-zar etken* ***yar kibi*** *tanıdım.* Bul qatarlarda qollanılǵan Anajanımday, Ákejanımday, dostımday, yar kibi sózlerinde teńewler -day/-dey qosımtası hám kibi salıstırıwshı sózi arqalı jasalǵan bolıp, shayır tikkeley tentek japtiń shıdamlılıǵın, onnan qurı suw emes nurlar, ómir aqqanlıǵın, hátte tuwılǵan waqtında da balalıǵı sol jerdiń átirapında ótkenligin, jaslıq waqtındaǵı ǵoshshaqlıǵınıń gúwası ekenin táriyiplep ótken.

Shayır óz shıǵarmalarında teńewlerdi tek súwretlew quralı sıpatında emes, al kórkem pikir menen obrazdı biriktiriwshi poetikalıq usıl retinde sheber qollanadı. Onıń dóretpelerindeǵi teńewler bir zat yamasa qubılıstı ekinshi bir nársege uqsatıw menen sheklenbey, súwretlenip atırǵan obrazdıń mazmunın tereńlestiredi. Ásirese, adam minezi, onıń kewil-keshirmeleri, tábiyat kórinisleri hám turmıslıq jaǵdaylar teńewler járdeminde ózine tán belgileri menen ashıladı. Mısalı, *Toyda baqsılar shaǵlap, jırawlar tolǵap, gúres tutılıp, atlar shabılar. Bizler Nurnazar ekewimiz* ***egiz qozıday*** *hesh ayırılıspasbız.* Bul qatarlarda xalıq arasında keń qollanılatuǵın ózara uqsaslıq hám ajıralmas jaqınlıq mánisin ańlatatuǵın "egiz qozıday" teńewinen sheber paydalanǵan. Bul teńew kóbinese jas ayırmashılıǵında parıq bolsa da heshkim ayıra almaytuǵın, arasınan qıl ótpeytuǵın doslardı sıpatlawda keń qollanıladı. Shayırdıń teńewlerdi tańlawında onıń individual kórkem oylawı anıq

DOI 10.66073/ReFocus-Conf/0910210

kórinedi. Ol oqıwshıǵa tanıs bolǵan predmet, tábiyat kórinisi yamasa turmıslıq obrazdı salıstırıw obyekti etip alıw arqalı abstrakt yamasa ishki sezimdi konkretlestiredi. Sonıń nátiyjesinde shıǵarmadaǵı obraz oqıwshı sanasında anıǵıraq elesleydi. Mısalı, *Qayaqtan ańsat bolsın, aqırı ol úyde Aybolǵan bar edi. Meniń kókiregimde binayat bolǵan muhabbat bostaniniń tirishilik ózegi-Quyashım bar edi... Tuwılıp-ósken jerinen, qurdaslarınan bólinip, todasınan adasqan* ***aqquwday*** *sıńsıp ketken oǵan da ańsat bolmaǵandı.* Álbette, shayır bul qatarlarda qaharmannıń halatın tuwılıp-ósken jerinen hám qurdaslarınan ajıralǵan aqquwdıń jalǵız, qayıǵılı halına salıstırıw arqalı súwretleydi.

Poemada metaforalar da keń qollanılǵan. Metafora – zatlardı bir-birine megzetiwge tiykarlanǵan awıspalı súwretlewdiń bir túri. Metafora teńewdey etip zatlardı salıstırmaydı, al uqsatadı [2]. Buǵan mısal retinde: *Jáne Aybolǵanǵa qarayman, ol kem-kem kóńilime jaqınıraqtay, sezimlerime qanday da bir jıllılıq baǵıshlap atırǵanday. Sońǵılıǵında basıma ashıqlıq sawdasın salatuǵun kishkene* ***Shaxsanemge uqsap*** *baratırǵanday.* Bul jerde shayır óziniń minez-qulqı, ádep-ikramlılıǵı, doslıǵı, qarım-qatnası, tatıwlıǵı, sır-minezliligi, shın kóńillilik, pákligin kórsete alǵan Aybolǵan obrazın xalıq dástanında sóz etilgen turaqlı, sadıq hám pák muhabbat iyesi, óz muhabbatı ushın hárqanday qıyınshılıq hám zalımlıqlarǵa qarsı tura alǵan Shaxsanem obrazına uqsatıp táriplegen. Sonday-aq joqarıda keltirilgen *Qayaqtan ańsat bolsın, aqırı ol úyde Aybolǵan bar edi. Meniń kókiregimde binayat bolǵan muhabbat bostaniniń tirishilik ózegi –* ***Quyashım*** *bar edi...* degen mısaldaǵı «Quyashım» metaforası Aybolǵannıń obrazın ashıwǵa xızmet etedi. Quyash obrazı arqalı qaharmannıń lirikalıq subyekttiń ómirindegi ornı, onıń muhabbatınıń tiykarı hám ruwxıy dúnyasına jarıq beriwshi kúsh ekenligi obrazlı túrde berilgen. Jáne bir mısalda erin sózi arqalı táǵdirdiń awır sınaqların bildiriwshi obrazlı birlik hám shappat sózi arqalı ómirden kóp soqqı jedik, kóp azap kórdik degen obrazlı máni ańlatılǵan: *Sizler sılap-sıypap aymalagan peshanamızǵa táǵdirdiń záhár qatlı* ***erinleri*** *talay ret basılıp, sizler álpeshlep-áshirepilep urıp qaqpasańız da ómir ne ne qısıwmetlerin kórsetip, ashshı-dushshısın tattırǵanın kózlerdi tındırıp jibererlik talay* ***shappatların*** *jegenimizdi bilermekensiz.*

Metonimiya – grek tilinen alınıp – qaytadan ataw degen máni ańlatadı. Metonimiyada súwretlenip atırǵan zat yamasa waqıya basqa at penen qayta ataladı. X.Dawletnazarov poemada metonimiyalardı sheberlik penen paydalanǵan. Mısalı, *Awılımız bizlerdi óziniń jıllı uyasındaǵı* ***palapanların*** *keń ómir aspanına ushırıp jiberdi.* Bul qatarda shayır "palapanların" sózin metonimiya xızmetinde qollanǵan, yaǵnıy awılda tuwılıp ósken adamlardı, anıǵıraq aytqanda awıl jasların keń ómirge ushırıp jibergenin ańlatıw maqsetinde qollanǵan. Jáne bir mısal: *Toy bergennen keyin* ***jurt*** *ayta júrgendey etip bereyin dep niyet etken bolıwı kerek.* Bul qatarlarda jurt sózi arqalı shayır pútkil awıl adamların názerde tutıp, metonimiyalıq máni payda etken.

Juwmaqlap aytqanda, X. Dáwletnazarovtıń «Álwidaǵ muhabbat, álwidaǵ...» nasrıy poemasında kórkemlew qurallarınıń qollanılıwın analizlew shıǵarmanıń poetikalıq ózgesheligin hám avtorlıq kórkem oylawın anıqlawǵa múmkinshilik beredi. Shayır qollanǵan teńew, metafora hám metonimiya sıyaqlı kórkemlew quralları shıǵarmada tek til birliklerin bezew ushın emes, al obrazlardıń mazmunın

DOI 10.66073/ReFocus-Conf/0910210

tereńlestiriw hám qaharmannıń ishki ruwxıy halatın ashıp beriw ushın qollanılǵan. Bunday kórkemlew quralları nıń qollanılıwı insanǵa estetikalıq tásir etiw kúshine iye bolıp, kórkem sóz sheberi bizge qorshaǵan dúnyanı obrazlı hám kórkem etip kórsetedi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Abbazova G.A., Tajimuratova G.A. Qaraqalpaqstan Respublikası málimleme – kitapxana orayı maǵlıwmat – bibliografiya xızmeti «Shayır, qıssaxan hám jurnalist» Xalila Dáwletnazarovtıń 70 jıllığına biobibliografiya. Nókis - 2022

2. A. Bekbergenov A. Qaraqalpaq tilinin' stilistikası. Nókis. 1990.

3. Dáwletnazarov X. Álwidaǵ muhabbat. Qosıqlar toplamı. N. 1994.

4. Dosımbetova A. *Ádebiyatta kórkemlew quralları*. – Nókis: «Qaraqalpaqstan», 2017. – 64 bet

5. Otemisov A.Z., Joldasbayeva Sh.A. Dáwletnazarov Xalila poeziyasında troplardıń qollanılıw ózgesheligi-The multidisciplinary journal of science and technology-2024 (b-521.522.523)

DOI 10.66073/ReFocus-Conf/0910210